

Αθήνα 23 Μαΐου 2015

Η τρομοκρατία Ηθικά, πολιτικά και ψυχικά διακυβεύματα

Σας ευχαριστώ θερμά για την πρόσκλησή σας να μιλήσω για το βιβλίο μου 'Στις πηγές της τρομοκρατίας. Από τον κλεφτοπόλεμο στις επιθέσεις αυτοκτονίας', που πρόσφατα εκδόθηκε στα ελληνικά.

Η τρομοκρατία, υπό τις διάφορες μορφές της, αφορά μεγάλο αριθμό κοινωνιών. Είναι πράγματι η μορφή πολέμου και βίας η οποία συνάδει μ' αυτό που μπορούμε να ονομάσουμε γενικά παγκοσμιοποίηση. Ακόμη και οι αντιδράσεις στην παγκοσμιοποίηση που εκφράζονται από πολλές ιδεολογίες που καταφεύγουν στην τρομοκρατία, εκδηλώνονται με τρομοκρατικές επιθέσεις, οι οποίες είναι μορφές βίας δια-εθνικές, μη κρατικές και χωρίς σύνορα. Όταν εκδόθηκε το βιβλίο αυτό στα Γαλλικά το 2009, δεν ήταν προφανές το να θεωρείται η τρομοκρατία ως η σύγχρονη μορφή πολέμου, και θα προτιμούσα οι σύγχρονες εξελίξεις του τρόμου που την αφορούν να μην είχαν πάρει αυτή την κατεύθυνση. Τότε, η πιο προχωρημένη μορφή της τρομοκρατίας ήταν αυτή της ισλαμικής τρομοκρατίας της Αλ-Κάιντα, η οποία είχε ήδη αναγάγει τις επιθέσεις του είδους σε επίπεδο πολεμικών εχθροπραξιών. Τα δίκτυά της δεν έχουν αποδυναμωθεί, όπως φάνηκε από την τρομοκρατική επίθεση ενάντια στην εφημερίδα Charlie – Hebdo τον περασμένο Ιανουάριο στο Παρίσι. Αλλά η καινούργια οργάνωση του 'ισλαμικού κράτους', ακόμη και αν καταφεύγει σε παρόμοιες επιθέσεις (όπως αυτή του σουπερμάρκετ κασέρ στο Παρίσι τον περασμένο Ιανουάριο), πρωτοτύπησε καταλαμβάνοντας μία περιοχή και διεκδικώντας στόχους και λογική πολεμικού τύπου. Σε κοινωνίες ανά την υφήλιο απαντώνται και άλλες μορφές τρομοκρατίας, οι οποίες κατ'επίφαση και μόνο διαφοροποιούνται με βάση την ιδεολογία (ενίοτε δε είναι ιδιαίτερα απομακρυσμένες από τη θρησκευτική ιδεολογία) στο βαθμό που έχουν όλες τους τα ίδια αδρά χαρακτηριστικά. Στην Ελλάδα η 'Χρυσή Αυγή' της οποίας ο Δημήτρης Κουσουρής υπήρξε θύμα, μου φαίνεται ότι ανάγεται σε κάτι που θεωρώ ως μία από τις πηγές της σύγχρονης τρομοκρατίας.

Όπως και να έχει, διαμέσου της τρομοκρατικής πράξης και της γοητείας που ασκεί σε πολύ νέους (ένα παιδί 14 ετών συνελήφθη πρόσφατα στο Βέλγιο) είμαστε αντιμέτωποι με μία καινούργια μορφή 'δυσφορίας στον πολιτισμό'. Αν και η δυσφορία αυτή εντείνει τη σχέση έρωτα και θανάτου, σήμερα βλέπουμε την εμφάνιση μίας μη ερωτοποιήσιμης βίας και επίσης όχι κατ' ανάγκην ερωτοποιημένης ακατέργαστης, τραυματικής, αλλά που είναι συνάμα αποτέλεσμα του τραύματος. Για τη βία αυτή θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι σχεδόν μία 'κουλτούρα' της ορμής θανάτου. Ο σύγχρονος πόλεμος στην τρομοκρατία βρήκε το μέσο να κάνει χρήση του τρόμου, περίπου όπως στη μαρξιστική ανάλυση του κεφαλαίου η αστική τάξη βρήκε τον τρόπο να εκμεταλλευτεί το πλεόνασμα εργασίας. Και στις δύο περιπτώσεις αυτό που είναι πλεονασματικό και ενδεχόμενο (στον πόλεμο ο φόβος, η φρίκη και ο τρόμος) γίνεται απαραίτητο και θεμελιακό. Έχουμε να κάνουμε στην τρομοκρατία με μία σκηνοθεσία της ορμής θανάτου, χωρίς προηγούμενο, σε όλες τις οθόνες των υπολογιστών σε παγκόσμια κλίμακα. Ως εκ τούτου, δεν μας εντυπωσιάζει το γεγονός ότι μεταξύ των πιο αποσταθεροποιητικών επιθέσεων είναι οι κυβερνοεπιθέσεις – όπως αυτή που έγινε τον περασμένο Απρίλιο σ' ένα γαλλικό κανάλι.

Προκειμένου να αναπτύξω τις συντεταγμένες αυτής της δυσφορίας μέσα στον πολιτισμό θα επιχειρήσω, καταρχάς, να πω με ποιο τρόπο η προσφυγή στον τρόπο δημιουργεί σύγχυση στον ίδιο τον πόλεμο, για να αναπτύξω, στη συνέχεια, τις

υποκειμενικές επιπτώσεις του τρόμου. Σε ένα τρίτο χρόνο, θα ήθελα να δείξω το πώς η τρομοκρατία συναντά ένα άλλο κοινωνικό σύμπτωμα, αυτό του μηδενισμού, και να τοποθετήσω αυτή τη συνάντηση σε συνάρτηση με την κρίση της δημοκρατίας.

Δυσφορία στον πόλεμο και τον πολιτική

Η τρομοκρατία δεν ασκεί βία μόνο σε αυτούς που πεθαίνουν από τις τρομοκρατικές επιθέσεις, αλλά οι στόχοι της είναι επίσης οι επιζώντες. Αυτοί είναι που συνιστούν τον πιο αποτελεσματικό ενδιάμεσο κρίκο με τον πόλεμο. Υποχρεώνονται να αισθανθούν τα αποτελέσματα του τρόμου όχι μόνο ατομικά αλλά και συλλογικά, γιατί ο τρόμος κάνει να βλέπει κανείς διαφορετικά οτιδήποτε έχει σχέση με τη συλλογικότητα. Η τρομοκρατία είναι ένας τύπος πολέμου που προσβάλλει τις αποπολιτικοποιημένες κοινωνίες στο σημείο ακριβώς που χωλαίνουν, δηλαδή στην αποστασιοποίησή τους από την πολιτική. Το πολιτικό και γεωπολιτικό παιχνίδι ανακατεύονται μεταξύ τους. Η τρομοκρατία επιτίθεται στις πολιτικές και ηθικές έννοιες που δομούν τις κοινωνίες δικαίου. Για παράδειγμα, είναι τόσο πόλεμος όσο και έγκλημα, χωρίς να μπορεί να είναι, ή μόνο το ένα, ή το άλλο. Διότι, αν είναι μία μορφή πολέμου είναι πολύ διαφορετική από τις παραδοσιακές μορφές πολέμου και ως εκ τούτου είναι της τάξης του εγκλήματος. Ωστόσο διαφέρει από το έγκλημα όσον αφορά στο ότι, συντάσσει, συνιστά κοινωνικό δεσμό, προσηλυτίζει με τρόπο ανοιχτό και διεκδικητικό, και, συνάμα, όσο το δυνατόν λιγότερο περιθωριακό.

Μπορούμε να πούμε ότι οι κλασικοί πόλεμοι είναι οιδιπόδαιοι πόλεμοι. Δεν είναι λιγότερο βίαιο από την τρομοκρατία γιατί τους είναι απαραίτητη μία ταύτιση στα σύμβολα του πατέρα, η οποία είναι εκμηδενιστική για την υποκειμενικότητα. Αλλά υπόκεινται, παρά ταύτα, στο νόμο του πατέρα, ο οποίος επιβάλλει το σεβασμό της γενεαλογίας και ως εκ τούτου της ζωής. Ο παραδοσιακός πόλεμος δεν καταπατά την απαγόρευση του 'ού φονεύσεις' παρά μόνο για να τη διατήρηση της ζωής, τουλάχιστον αυτής των μελλοντικών γενεών. Ο σεβασμός της ζωής μέσα στον πόλεμο είναι εγγενής στην έννοια της θυσίας της ίδιας ζωής στον πόλεμο. Δεν θυσιάζει κανείς παρά κάτι που έχει αξία. Το να επιδιώξει ένας πολεμιστής να μη σκοτωθεί είναι ταυτόχρονα το να επιχειρήσει να μην ενδώσει ολοκληρωτικά στην ξέφρενη βία του πολέμου. Η βία του πολέμου είναι, καταρχήν, μία βία που έχει κανόνες, κώδικες, πλαίσιο και που είναι εντοπισμένη. Ο πόλεμος, υπό τις διάφορες μορφές του, υπόκειται στο δίκαιο. Η τρομοκρατία, αγνοώντας τις στολές και τα πεδία μαχών καθώς και τα όρια μεταξύ πολεμιστών και αμάχων, συνιστά μία δυσλειτουργία του πολέμου. Στην τρομοκρατία ο θάνατος δεν είναι απλά και μόνο ένα ρίσκο, ένα ενδεχόμενο το οποίο οφείλει να αποφύγει κανείς, αλλά ένα εργαλείο του τρόμου, του φόβου και της φρίκης. Η σύγχρονη προσφυγή στις επιθέσεις αυτοκτονίας καταπατά αυτό το όριο, γεγονός που οδηγεί στο να αναγνωρισθεί στο θάνατο ο ρόλος του παγκόσμιου κυρίαρχου. Ο θάνατος γίνεται το αντικείμενο μίας κλήσης, μίας υποψηφιότητας. Είναι κατά κάποιο τρόπο υπό έλεγχο. Για τους σημερινούς τρομοκράτες ισλαμιστές η αγάπη για τη ζωή είναι δυτικού τύπου ειδωλολατρεία. Ενώ, ο σεβασμός της ζωής στον πόλεμο δε συνιστά ειδωλολατρεία της ζωής, αλλά αυτό που συμβολίζει την κυριαρχία του συμβολικού στον πόλεμο, χάριν του οπίου ο θάνατος μπορεί να παραπέμψει στη ζωή.

Αν η τρομοκρατία δεν είναι κλασικός πόλεμος, οιδιπόδειος, είναι κυρίως γιατί έχει δανειστεί στοιχεία από την επαναστατική παράδοση, και κυρίως την αναρχική παράδοση. Υποκαθιστά στο πατρικό πρότυπο κύρους - το οποίο καθορίζεται από τον λόγο - το μητρικό πρότυπο, που φιλοδοξεί να παρακάμψει τις λέξεις σε όφελος μίας πιο άμεσης και αποτελεσματικής επικοινωνίας. Η κληρονομιά των Ρώσων

αναρχικών διακρίνεται από τρία χαρακτηριστικά : το πρώτο είναι η 'προπαγάνδα με πράξεις', βραχυκυκλώνοντας, έτσι, αυτό που από τον Αριστοτέλη θεωρείται ως νόρμα της πολιτικής ανταλλαγής απόψεων : την ομιλία και τον λόγο. Η επαναστατική φιλοδοξία ενυπάρχει ακόμη και στις τρομοκρατικές οργανώσεις τις πιο αντιδραστικές στον κοινωνικό δεσμό. Η φιλοδοξία ολικής ανατροπής της καθεστηκυίας τάξης (η οποία ικανοποιεί την ορμή καταστροφής) είναι εξάλλου ο κατεξοχήν λόγος προσέγκυσης ανθρώπων σε αυτές. Το δεύτερο χαρακτηριστικό είναι ο διεθνικός προσανατολισμός της, ο οποίος ριζοσπαστικοποιεί τον επαναστατικό διεθνισμό του ΧΙΧου και ΧΧου αιώνα, στο βαθμό που συνέλαβε στην πράξη τον 'εκ των πραγμάτων κοσμοπολιτισμό' του κόσμου στον οποίο ζούμε - για να επαναλάβουμε την έκφραση του Ulrich Beck. Στον ορίζοντα του διεθνισμού, οι εθνικοί απελευθερωτικοί αγώνες εγγράφονται, παρά ταύτα ακόμη, στα πλαίσια του κράτους-έθνους. Όσον αφορά στο σημείο αυτό η εφεύρεση της Al-Qaïda, η οποία διαμόρφωσε ιδιαίτερα την πορεία της σύγχρονης τρομοκρατίας - από το γεγονός τόσο του αποκεντρωτικού της χαρακτήρα όσο και από τη δυνατότητά της να παρεμβαίνει στη γεωπολιτική σκηνή - σφράγισε διαχρονικά το καθεστώς των σύγχρονων πολέμων. Η ομάδα του 'Ισλαμικού κράτους' δεν υπολείπεται στην τάση αυτή και διάφορα τρομοκρατικά κινήματα ανά τον κόσμο έχουν παραρτήματα σε άλλες χώρες. Το τρίτο χαρακτηριστικό είναι το ότι προσβλέπει περισσότερο στην κινητοποίηση των κοινωνιών απ'ό,τι στη νίκη, όπως συμβαίνει συνήθως με τους κλασικούς πολέμους. Οι στόχοι του πολέμου των τρομοκρατών είναι διαφορετικοί από τους κλασικούς στόχους, και αυτό προσδίδει στον πόλεμο απεριόριστες δυνατότητες. Οι τρομοκράτες της 11ης Σεπτεμβρίου δεν είχαν στόχο να πάρουν την εξουσία στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η χρήση του όπλου της αυτοκτονίας εγγράφεται στα πλαίσια της στρατηγικής της αποτυχίας. Περισσότερο από κάθε άλλη μορφή πολέμου, η τρομοκρατία παρουσιάζεται σαν μία αμυντική λειτουργία, ως «όπλο των αδυνάτων". Στην επίθεση αυτοκτονίας, ο καμικάζι αποδίδει στον άλλο την ευθύνη για το θάνατό του. Αλλά αποδίδοντας στον άλλο τον πόλεμο, είναι ήδη φιλοπόλεμος. Ο φόβος του άλλου προϋποθέτει ήδη το μίσος. Η αυτοάμυνα είναι η πρώτη πηγή του πολέμου. Ως προς αυτό, η τρομοκρατία έχει μεταμορφώσει την ηθική εμπειρία του πολέμου. Μην στοχεύοντας τη νίκη, αρνείται έτσι, για μια αξία, να διατηρήσει όχι μόνο τη ζωή αλλά και την ειρήνη.

Τέλος, αν η τρομοκρατία είναι μια άλλη μορφή πολέμου από τους πολέμους που διεξάγονται για τους πατέρες, είναι διότι, σε αντίθεση με το νόμο του συμβόλου, δεν κρατιέται στην εξωτερικότητα αλλά διεισδύει στην εσωτερικότητα. Η τρομοκρατία είναι ένας πόλεμος ενάντια στο σύμβολο, και ενάντια στην ταύτιση του ανθρώπινου στο συμβολικό, όπως το δείχνει καλά η πρόσφατη καταστροφή των αρχαιολογικών χώρων της Hatra, Ninive και Nemroud από την ομάδα «Ισλαμικό Κράτος» καθώς και η καταστροφή που έγινε στους μεγάλους Βούδες στο Αφγανιστάν, λίγους μήνες πριν από την 11η Σεπτεμβρίου. Πρόκειται για ένα ψυχολογικό πόλεμο, που χρησιμοποιεί τα εργαλεία της ψυχολογίας και θέλει να παράγει ψυχολογικά αποτελέσματα. Στο βαθμό που το ψυχολογικό αποτέλεσμα του τρόμου και της φρίκης είναι μια απλή συνέπεια της δράσης, αυτό έχει προβλεφτεί εκ των προτέρων. Το αποτέλεσμα της πράξης ενσωματώνεται στην πράξη. Και το αναμενόμενο αποτέλεσμα είναι μια δράση που αναμένεται να προκύψει από τον ψυχολογικό αντίκτυπο της τρομοκρατικής πράξης. Η τρομοκρατική απόφαση συνίσταται στο να λαμβάνει υπόψη την ψυχολογική διάσταση κάθε πολέμου για να παράγει μια αποτελεσματικότητα που δεν μπορούν να διεκδικήσουν οι μεμονωμένες επαναστατικές δράσεις ή ο συμβατικός πόλεμος.

Οι ψυχικές επιπτώσεις της τρομοκρατίας

Πέρα από την ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των κρατών, που υπάρχουν πάντα, η τρομοκρατία παράγει μια μορφή ψυχολογικής αποσταθεροποίησης ανάλογης με εκείνη που παράγουν τα ολοκληρωτικά καθεστώτα. Η Hannah Arendt έχει δείξει ότι η ολοκληρωτική αρχή, είναι η κίνηση που στερεί τα υποκείμενα από σταθερές αναφορές που τους επιτρέπουν να υπάρχουν. Ο τρόμος δεν είναι ένας φόβος οδηγούμενος στα άκρα, αλλά αυτό που αισθάνονται οι άνθρωποι όταν οι απαιτούμενες συνθήκες σταθερότητας, που είναι απαραίτητες για να είναι η ανθρώπινη ζωή βιώσιμη, δεν είναι διασφαλισμένες. Ο τρόμος δεν είναι μια αρχή της δράσης, αλλά μία αρχή της κίνησης. Είναι μια δύναμη που θέτει στην υπηρεσία της όλα τα αποθέματα της ατομικότητας με τέτοιον τρόπο ώστε η μικρότερη διαίρεση του υποκειμένου, η σκέψη του ή ο δισταγμός του, που αποτελούν εμπόδια στην κίνηση, απομακρύνονται.

Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στη στρατολόγηση των τρομοκρατών, και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η θρησκεία, μέσα σε μία διάσταση ιδεολογική και παραπλανημένη, είναι ένα κατάλληλο ελατήριο, που επιτρέπει να περάσει στην πράξη, επικαλούμενη την επιθυμία της για τον Θεό, όπως και στην κανονική πίστη, στην κατάργηση κάθε υποκειμενικής διαίρεσης. Ομοίως, από την πλευρά των στόχων, δεν υπάρχει πλέον διάκριση μεταξύ των θυμάτων. Θα μπορούσε κανείς να πιστέψει ότι επιστρέφουμε σήμερα σε μια μορφή στόχευσης, γιατί οι μαζικές επιθέσεις αφήνουν περιθώρια για ατομικά εγκλήματα. Αλλά θα μπορούσε να υπάρχει εξατομίκευση του μαζικού τρόμου. Στο βαθμό που οι επιζώντες είναι οι πραγματικοί στόχοι, το μαζικό αποτέλεσμα είναι το ίδιο σε μαζικές επιθέσεις και σε ατομική στόχευση. Αρκεί ένα ευρύ φάσμα ταυτοποίησης να είναι δυνατόν. Οι στόχοι έχουν επιλεγεί για αυτό, σε αντίθεση με τους στόχους στις πολιτικές δολοφονίες, που έχουν επιλεγεί για τη στρατηγική τους σημασία και την άμεση επίδρασή τους πάνω σε μία πολιτική. Στόχευση υπήρχε πάντα στην τρομοκρατία, αλλά στη σημερινή τυφλή τρομοκρατία ασχολούμαστε με την επέκταση της στόχευσης, μέσα από το παιχνίδι των ταυτίσεων. Τίποτα δεν είναι ουδέτερο, ούτε καν όταν περνάμε εδώ και τώρα, όταν κάνουμε τουρισμό, όταν πηγαίνουμε στο σχολείο, όταν ψωνίζουμε. Και αυτό επιτρέπει ευρείες δυνατότητες ταύτισης.

Η μαζική επίδραση της χρήσης του τρόμου είναι προφανώς τραυματική. Είμαστε μάρτυρες σε μια γενίκευση μιας επικαιροποίησης του τραύματος του πολέμου, παραπέμποντας καθαρά στην ορμή του θανάτου, σε όλες σχεδόν τις κοινωνίες του κόσμου. Αυτό με τη σειρά του δημιουργεί μια γοητεία για τη βία, μία "τραυματοφιλία» που ξαναβρίσκουμε στο φαντασιακό των κοινωνιών (γοητεία για τα ακραία αθλήματα, ή τις εμπειρίες που αγγίζουν το όριο της ζωής). Οι μεγάλες παραγωγές του συλλογικού φαντασιακού οδηγούν με την έννοια αυτή εξίσου σε μία αναπαράσταση της βίας που αντλεί την έμπνευσή της από το τραυματικό. Η συμβολική αποτυχία είναι που κάνει το παραγόμενο τραύμα ένα πραγματικό κάλεσμα στο φαντασιακό της βίας. Αντίθετα, η επαναλαμβανόμενη επίδειξη εικόνων τρόμου τραυματίζει, όπως μπορέσαμε να δούμε σε ορισμένες περιπτώσεις, μετά την 11η Σεπτεμβρίου.

Το τραυματικό είναι το ίχνος του πολέμου στην ειρήνη, και είναι εξ ορισμού μια αρχή της επανάληψης. Είναι κυρίως από το τραύμα που ο Φρόιντ ανακάλυψε την ορμή του θανάτου, που είναι μια ορμή της επανάληψης. Το τραυματικό των πολέμων παράγει νέους πολέμους, η βία τρέφει τη βία. Αν η τρομοκρατία είναι ένας ψυχολογικός πόλεμος, είναι διότι καλλιεργεί το τραυματικό υπολογίζοντας στην εμπειρία του τρόμου, για να τροφοδοτήσει τη βία των πολέμων. Από αυτή την

άποψη, η εμπειρία του φόβου και του τρόμου, όταν αυτός ο τρόμος παράγεται με τεχνικές πολέμου, δεν είναι μόνο εκείνη του θύματος της τρομοκρατίας, αλλά και αυτού που γίνεται ένα μέσο του τρόμου. Αυτό που προσελκύει τη βία είναι η στιγμή που μπορεί να ξαναζήσει τον τρόπο μπροστά στον θάνατο. Η τεχνική των επιθέσεων αυτοκτονίας στη σημερινή τρομοκρατία, συμμετέχει στην κουλτούρα του τραυματικού. Όχι μόνο η επίθεση αυτοκτονίας παράγει τα αποτελέσματά της μέσω του τραύματος, αλλά είναι και μια πράξη που παράγεται από τη διατήρηση του τραύματος. Γνωρίζουμε ότι οι τρομοκράτες, όπως όλοι οι μαχητές, εξασκούνται. Αλλά στα συμβατικά στρατόπεδα εξάσκησης προστίθεται εφεξής μια τραυματική κατάσταση (διαθήκες πρώην καμικάζι, βίαιες σκηνές στις οθόνες, βιντεοπαιχνίδια που εξασφαλίζουν μία συνεχή ενορμητική κινητοποίηση).

Η εμπειρία του τρόμου δημιουργεί, κατά πρώτον, διασάλευση των μεγάλων φαντασιακών αναφορών, οπωσδήποτε και πριν απ' όλα, ένα διαχωρισμό του μέσα και του έξω. Αυτό είναι σίγουρα μια αυταπάτη, και ιδίως μια παρανοϊκή αυταπάτη, η οποία στους κλασικούς εθνικιστικούς πολέμους είναι στην υπηρεσία των μηχανισμών κατασκευής του εχθρού. Αλλά η ταλάντευση του επιμερισμού, από όσο ξέρω, δεν κατευνάζει. Η συγκεκριμένη φρίκη για την τρομοκρατική επίθεση σχετίζεται ακριβώς με αυτή την απροσδιοριστία που απαγορεύει την προστασία. Ο τρόμος έγκειται ακριβώς στην απουσία οποιασδήποτε ζώνης ασυλίας.

Δεν εκπλήσσει που ένα αλλότριο αίσθημα συμμετέχει στην εμπειρία του τρόμου. Το να βρεθεί κανείς χωρίς να γνωρίζει αυτό που είναι εχθρικό σε κάποιον άλλο, να είναι δηλαδή εχθρός εν αγνοία του, χωρίς επίσης τη μεσολάβηση των κρατών και των στρατών που επιτρέπει κάποια απόσταση με αυτή την απρόσμενη εχθρότητα, κάνει να εμφανίζεται ο εαυτός ως ξένος σε αυτόν τον ίδιο, σαν άλλος. Για έναν άλλο που ήταν ένας όμοιός μας κοιτάζοντάς μας σαν ένας άλλος. Ο Φρόντ εξηγεί ότι η αίσθηση του ανησυχητικά ανοίκειου δεν προέρχεται από την ετερότητα, αλλά από τον εαυτό, από το αίσθημα της μη αναγνώρισης του εαυτού στον καθρέφτη. Σε αντίθεση με ό, τι συμβαίνει στους συμβατικούς πολέμους στους οποίους η κατασκευή του εχθρού και η ταυτοποίηση πάνε μαζί, διευρύνοντας τη διαφορά μεταξύ του εαυτού και των άλλων, εδώ είναι η ετερότητα που εκλείπει. Τα θύματα συνεισφέρουν για να σκοτώσουν άλλα θύματα (στην περίπτωση της 11ης Σεπτεμβρίου), τα θύματα αφομοιώθηκαν από κάποιον που τα σκοτώνει (στην περίπτωση της επίθεσης αυτοκτονίας). Σε αυτό, η εμπειρία του τρόμου μας φέρνει αντιμέτωπους με αυτό που ο Jean-Pierre Lebrun ονομάζει «συνήθη διαστροφή».

Η εμπειρία του τρόμου καταργεί επίσης την αναφορά σε διαχρονικές συντεταγμένες της ύπαρξης και μαζί τους την προβολή μέσα στην ιστορικότητα, τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και σε συλλογικό. Το γεγονός το οποίο προκαλεί φρίκη προβάλλει το υποκείμενο έξω από το χρόνο. Το παρόν δεν έχει πλέον σχέση με το παρελθόν και το μέλλον. Αυτό που προκάλεσε η εμπειρία του τρόμου δεν βιώνεται πλέον στον ίδιο χρόνο και αυτό μοιράζει την ύπαρξη. Ο χρόνος στον οποίο ζει αυτός που γνώρισε τον τρόπο είναι ένας χρόνος απόλυτα εξαρτημένος από τον άλλο, ένας χρόνος που έγινε ανοίκειος, και που παραδίδεται στον αυτοματισμό της επανάληψης του αναφομοιωτού βιώματος, διανοητική και ψυχική επανάληψη μέσα στο αναμύσημα ή στους εφιάλτες, και μερικές φορές πραγματικότητα κατά τη διάρκεια της ζωής.

Αυτό που είναι τρομερό είναι η συνάντηση με ένα πραγματικό που δεν διαμεσολαβείται από τη γλώσσα. Αυτό που θέτει το υποκείμενο έξω από τον εαυτό του στην εμπειρία του τρόμου είναι η βίαιη συνάντηση με τον θάνατο, τον δικό του, αν είναι αυτός που πεθαίνει, η ο θάνατος του άλλου που τον βάζει στη θέση του επιζήσαντα. Η ζωή που μετατρέπεται σε επιβίωση είναι μια ζωή με την απειλή του

θανάτου και την επανάληψη του θανάτου. Έτσι, η επίθεση αυτοκτονίας συντηρεί το τραύμα σκηνοθετώντας, συνειδητά, κατακερματισμένα σώματα, τραυματίζοντας μέσα από τη σκηνοθεσία του ίδιου του τραυματισμού. Θέλει να κάνει επίδειξη του ότι ένα υποκείμενο μπορεί να αξίζει τίποτα. Η τεχνική της επίθεσης αυτοκτονίας είναι ένας μηδενισμός που έχει γίνει πραγματικός.

Ο μηδενισμός, ένα κοινωνικό σύμπτωμα

Η τρομοκρατία γοητεύει, όπως οι πόλεμοι πάντοτε γοητεύαν. Αλλά αυτή η γοητεία δεν έχει πια να κάνει με τη δόξα ή το γόητρο- που αντιστοιχεί με τη συμβολοποίηση της δύναμης η οποία είναι όλο και λιγότερο απαραίτητη στις τρομοκρατικές πράξεις : είναι η γοητεία για το τίποτα που γοητεύει στην τρομοκρατία, γοητεία που ξυπνά τον μηδενιστικό πειρασμό της καταστροφής και της ορμής του θανάτου. Στον κλασικό πόλεμο, η ορμή του θανάτου διαμεσολαβείται όχι μόνο από το κράτος και τις εντολές του, αλλά επίσης από τις διαπραγματεύσεις που συνιστούν τον ορίζοντα. Το να καταφύγει η σημερινή τρομοκρατία στην επίθεση αυτοκτονίας διαγράφει μια προοπτική που είναι ούτε αυτή του πολέμου ούτε αυτή του αντάρτη, αλλά είναι αυστηρά μηδενιστική, διότι ξεπερνά ακόμη τη διάσταση του εκβιασμού βάζοντας το θάνατο στο παιγνίδι.

Η σημερινή τρομοκρατία είναι ακόμη πέρα από την επαναστατική εκμηδένιση. Είναι ένας πόλεμος χωρίς τέλος, διότι αυτό που δρομολογήθηκε είναι χωρίς ελπίδα επιστροφής. Μια τέτοια τρομοκρατία δεν περιορίζεται πια από ένα σκοπό. Το πρόγραμμά της μπορεί να παραμείνει αόριστο, κάτι που επιβεβαιώνει τον μηδενιστικό τρόπο που θεωρείται η πολιτική όταν υπάρχει σκοπός αλλά όχι πρόγραμμα: ο καθένας μπορεί να εξουσιοδοτηθεί για το χειρότερο και να μην ικανοποιηθεί από ένα όριο στην προσέγγιση αυτού του σκοπού, ο οποίος, απουσία προγράμματος, παραμένει απροσδιόριστος. Με αυτό τον τρόπο πρέπει να καταλάβουμε το επιχείρημα της απελπισίας, παρόν σε κάθε επίκληση της τρομοκρατίας. Η χρήση της απελπισίας λειτουργεί στο να καταστρέψει εκ των προτέρων κάθε διαπραγμάτευση, κάθε διάλογο, κάθε πρόγραμμα για το αύριο.

Το μήνυμα του τρόμου είναι αποτελεσματικό μη δίνοντας σημασία στις λέξεις. Και ο μηδενισμός κατοικεί ουσιαστικά μέσα στην απόρριψη της γλώσσας. Το τρομοκρατικό μήνυμα έχει αποτέλεσμα δια μέσου της ελαχιστοποίησης των διαμεσολαβήσεων που χρησιμοποιεί, κυρίως αυτών του λόγου. Το κίνημα της σκέψης το λεγόμενο μηδενιστικό, που αναπτύχθηκε στη Ρωσία τα χρόνια του 1860, είχε μία επιρροή στον επαναστατικό αναρχισμό που πήρε το δρόμο της τρομοκρατίας. Για να φθάσει έτσι στην απευθείας δράση, δεν πρέπει να παραμείνει σε μια κριτική της συνήθους πολιτικής. Και γι αυτό, πρέπει να αλλάξουν η φύση και η λειτουργία της άρνησης* πρέπει αυτή να γίνει μια άρνηση ολική, απόλυτη, που καταργεί τις διαφορές και πραγματοποιεί την οικονομία των παρακάμψεων, των παρατηρήσεων, των επιδείξεων. Είναι η συμβολική διάσταση της άρνησης που απορρίπτεται, που είναι όμως παραδοσιακή, κοινή και απαραίτητη για τη λειτουργία της γλώσσας. Είναι λόγω αυτής της λειτουργίας της άρνησης που οι μεγάλες πολιτικές κατηγορίες που δομούν τη σκέψη μας φαίνονται σαν μπερδεμένες. Η καταστροφή μπορεί να γίνει ένας σκοπός αυτός καθαυτός, και το "τίποτα" να φαίνεται σαν γόνιμο, όπως το έδειξε ο Λέο Στράους στην ανάλυση του γερμανικού μηδενισμού. Ο ναζισμός πραγματοποίησε ένα αποφασιστικό βήμα μέσα στην ιστορία του μηδενισμού, καταστρέφοντας τις διαμεσολαβήσεις που μπορούσαν να συγκρατήσουν ακόμη τους ανθρώπους μέσα στο δρόμο της καταστροφής. Όταν

περνιέται το κατώφλι του τρόμου στο επίπεδο του κράτους, αυτό μεταδίδεται στο κατώτερο επίπεδο, αυτό των αντικρατικών οργανώσεων.

Η τρομοκρατία δεν μπορεί βέβαια να αγνοήσει τελείως τη γλώσσα. Αλλά εξαρτώμενη από τον τύπο για να διασφαλίσει την προβολή των πράξεων της, η τρομοκρατία του 19ου αιώνα, η τρομοκρατία της πολιτικής δολοφονίας, ήταν ακόμη υποχρεωμένη να περάσει μέσα από την αληθινή διαμεσολάβηση της γλώσσας, κάτι που την χαλιναγωγούσε στις πράξεις της, της επέβαλε να μην ξεπεράσει ένα ορισμένο όριο- για παράδειγμα να προφυλαχθούν τα παιδιά που συνοδεύουν τον μεγάλο δούκα Σέργιο, όπως αναφέρεται στους Δίκαιους του Καμύ σύμφωνα με την ιστορική πραγματικότητα. Σήμερα, συμβαίνει τελείως διαφορετικά: είναι μέσα από το θέαμα και τη μετάδοση στο διαδίκτυο που η τρομοκρατία ασκεί την προπαγάνδα μέσα από πράξεις. Είναι πολύ κοντά στη μηδενιστική φιλοδοξία να αγνοήσει τη γλώσσα και έτσι να λογοδοτήσει για τις πράξεις της. Η σύγχρονη τρομοκρατία απαιτεί το στοιχείο του θεάματος, που έχει γίνει ακόμη περισσότερο άμεσο στο διαδίκτυο παρά στην τηλεόραση. Η τρομοκρατία δεν είναι μόνο ένας πόλεμος που έχει αναχθεί σε θέαμα-διότι αυτό είναι αλήθεια, επίσης, στο συμβατικό πόλεμο-αλλά είναι ένα είδος πολέμου που επιτρέπει την εξατομίκευσή του τρόμου. Χάρης στο "απευθείας", ο καθένας μπορεί να έχει στο σπίτι του την εμπειρία του τρόμου.

Είναι ακριβώς μέσα απ' αυτό που συγκροτεί την υπερηφάνεια της δημοκρατίας, που έρχεται να βρει έδαφος η τρομοκρατία δηλαδή τη σύσταση μιας φωτισμένης κοινής γνώμης από απαιτητικά μέσα πληροφόρησης, σύμφωνα με την αρχή του Διαφωτισμού.

Η τρομοκρατία και η κρίση της δημοκρατίας

Η τρομοκρατία πλήττει τη δημοκρατία με πολλούς τρόπους. Ο πολιτισμός της εικόνας φάνηκε να πηγάζει από ένα δημοκρατικό πνεύμα, αλλά φθάνει να συμφωνεί με το πολιτισμό του τραυματισμού και αφήνει να κυριαρχήσει ο τρόμος. Με τρόπο ακόμη πιο γενικό, η τρομοκρατία έχει ανάγκη την "ανοιχτή κοινωνία", και ακόμη και σήμερα το άνοιγμα των κοινωνιών στον κόσμο. Η τρομοκρατία είναι το είδος του πολέμου που αντιστοιχεί στην παγκοσμιοποίηση, είναι η ίδια παγκόσμια, ενώ αντιτίθεται στη παγκοσμιοποίηση και εμφανίζεται ως η πιο ισχυρή δύναμη αμφισβήτησης στον κόσμο όπως αυτός είναι. Κατά δεύτερον, όπως κάθε πόλεμος, φέρνει αντιμέτωπη τη δημοκρατία με το δίλημμα ελευθερία-ασφάλεια. Αλλά ειδικότερα, μπροστά στον κίνδυνο της τρομοκρατίας, ζητάμε από το πολιτικό να αποκαταστήσει μια ζώνη ασυλίας, πράγμα που δεν εξουσιοδοτείται να κάνει, και που συνεπάγεται πιθανώς αυταρχικά μέτρα. Το αίτημα που απευθύνεται στη πολιτική μπορεί να γίνει όλο και περισσότερο ένα αίτημα ασφάλειας. Το αίτημα για ασφάλεια είναι μια επίπτωση του άγχους, το οποίο είναι ένα συναίσθημα σχετιζόμενο με τον τρόμο. Το άγχος δεν είναι μια πρόληψη, αλλά μια έμμονη ιδέα, και έτσι μια επανάληψη αυτού του τραυματικού που περιέχει ο τρόμος. Αλλά το πρόβλημα της ασφάλειας είναι το ότι τοποθετείται στο ίδιο επίπεδο με το τραύμα. Η αναμενόμενη προστασία στο αίτημα για ασφάλεια τοποθετείται μόνο σε πραγματικό επίπεδο. Αυτό δεν είναι σίγουρα μάταιο και δεν μπορεί συστηματικά να εξομοιώνεται με μια "πολιτική της ασφάλειας". Αλλά αυτό δεν μπορεί να φθείρει την οργάνωση του τραύματος, που προέρχεται από το ότι υποφέρουμε με το να είμαστε πολύ άμεσα αντιμέτωποι με το πραγματικό.

Τέλος, η τρομοκρατία ασκεί γι αυτό το λόγο μια μεγάλη δύναμη γοητείας επίσης στα δημοκρατικά κράτη, όπως το δείχνει, ιδίως στη Γαλλία, ο αριθμός των αναχωρήσεων των νέων ανθρώπων στη Συρία και στο Ιρακ(περίπου 1500). Οχι μόνο αμφισβητεί ριζικά, αλλά υπόσχεται μια άμεση στράτευση, ενάντια σε μια πολιτική υποταγμένη στις διαμεσολαβήσεις.

Συμπέρασμα

Επίτηδες δεν επέμεινα εδώ στη θρησκευτική διάσταση της σύγχρονης τρομοκρατίας ούτε στη διαφορά του τρόμου στο κρατικό και στο αντικρατικό επίπεδο. Αυτή η τελευταία είναι δυνατόν να ανατραπεί άνετα, όπως το δείχνει καλά το παράδειγμα της ομάδας "ισλαμικό κράτος". Οσον αφορά στη θρησκευτική διάσταση της ισλαμικής τρομοκρατίας, ακόμη κι αν δεν είναι τυχαία και παίζει ένα κυρίαρχο ρόλο ιδίως στη συναίνεση και τη στρατολόγηση στη τρομοκρατία, δεν μου φαίνεται να συνδέεται με την τρομοκρατία με μια σχέση ουσίας. Το ισλάμ των ισλαμιστών είναι ένα ισλάμ ιδεολογικοποιημένο. Τίποτα δεν απαγορεύει να σκεφθούμε ότι μια ιδεολογία διαφορετική του ισλάμ, θρησκευτική η όχι, μπορεί να παίξει στο μέλλον αυτό το ρόλο: να ωθήσει στην τρομοκρατία. Διότι αυτό το οποίο ενυπάρχει στο τρόπο είναι πολύ ευρύτερα η συμβολική λειτουργία της πολιτικής μέσα στην ανθρώπινη τάξη.

Hélène Lheuillet